

3. Завіновська Г.Т. Економіка праці : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2003. 300 с.
4. Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 року № 1403-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#n506>.
5. Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
6. Лист Мініюсту України «Щодо практики застосування норм права у випадку колізії» від 26.12.2008 № 758-0-2-08-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08>
7. Граніт О. За що прожити на державній службі у 2019 році. *Ліга. Блоги*. URL: <https://blog.liga.net/user/ogranit/article/31539>.
8. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
9. Ухвала Європейського суду з прав людини у справі за Заявою № 43331/12 «Валентина Ніканорівна Великода проти України». URL: old.minjust.gov.ua/file/41511.docx.
10. Рішення КСУ у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України, 53 народних депутатів України і 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 розділу VII «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 26 грудня 2011 року № 20-рп/2011. URL: <http://document.ua/u-spravi-za-konstituciinimi-podannjami-49-narodnih-deputativ-doc81845.html>.
11. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку виплати винагород державним виконавцям та їх розмірів і розміру основної винагороди приватного виконавця» від 08.09. 2016 р. № 643. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643-2016-%D0%BF#n12>.
12. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку виплати та розмірів винагород державному виконавцю» від 11 березня 2015 р. № 126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126-2015-%D0%BF/conv>.

УДК 349.2: 331.2(477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.23>

МАЛЮГА Л.Ю., ЦЮПРИК В.І.

ОСОБЛИВОСТІ ЗВУЖЕННЯ ЗМІСТУ Й ОБСЯГУ ІСНУЮЧИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню змісту принципу недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод людини і громадянина у праві соціального забезпечення України, аналізу стану його дотримання українським законодавцем і пошуку способів удосконалення законодавства у сфері соціального захисту з метою зменшення випадків порушення та забезпечення повноцінної його реалізації в сучасних умовах. З'ясовано, що із дня прийняття Конституції України випадки порушення принципу недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод людини у праві соціального забезпечення України суб'єктами законодавчої ініціативи не були рідкістю.

Розглянуто рішення Конституційного Суду України, які фактично надали право законодавцю обмежувати чи скасовувати соціальні пільги громадян. Проаналізовано досвід європейських країн, що мали «соціалістичне минуле» і пройшли етап ре-

---

© МАЛЮГА Л.Ю. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник юридичного факультету (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

© ЦЮПРИК В.І. – студент юридичного факультету (Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

формування системи соціального забезпечення від солідарної системи до сучасної європейської системи соціального страхування, зокрема Латвійської Республіки та Білорусі.

На підставі проведеного дослідження автори роблять висновок, що останнім часом в Україні сформувалася тенденція звуження обсягу існуючих соціальних прав особи у зв'язку з тим, що законодавець керується фінансово-економічними можливостями держави та намагається зберегти справедливий баланс між інтересами людини, суспільства та держави. Акцентується увага, що можливості реформування системи соціального захисту, що має бути здійснено шляхом повної перебудови за принципами адресності соціальної допомоги та соціальної справедливості, значно звужуються принципом недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод.

Ключові слова: право на соціальний захист, принцип недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод людини, обмеження прав і свобод.

The article is devoted to the investigation of the principle of the inadmissibility of narrowing the content and scope of existing human and civil rights and freedoms in the Ukrainian social welfare law. Much attention is drawn to the analysis of compliance of aforesaid principle by the Ukrainian legislator and the search for ways to improve legislation in the certain field in order to reduce violations and ensure its full implementation in modern conditions. It was found that since the adoption of the Constitution of Ukraine, cases of violation in adherence of investigated principle in the social protection domain by the legislative initiative subjects were not uncommon.

Against this backdrop, within the aim of reveal the appropriate empirical material, the decisions of the Constitutional Court of Ukraine were considered. In fact, they have granted the national legislator with the right to limit or cancel the citizens' social benefits. Author examines the experience of European countries that had a "socialist background" (namely, the Republic of Latvia and Belarus) as they having passed the stage of reforming the social security system from the joint system to the modern European social insurance system.

On the basis of conducted analysis, it is concluded that recently in Ukraine there has been a tendency to narrow the scope of existing social human rights due to the fact that the legislator is guided by the financial and economic capabilities of the state and tries to maintain a fair balance between the interests of an individual society and the state. Thus, the central focus is placed to the urgent need in reformation of the social protection system which should be implemented through a complete restructuring based on the principles of targeted social assistance and social justice. In its turn the principle of inadmissibility of narrowing the content and scope of existing human and civil rights and freedoms hinders significantly the substantial transformation of the above mentioned sector.

Key words: right to the social protection, principle of inadmissibility of narrowing the content and scope of existing human rights and freedoms, infringement of rights and freedoms.

Вступ. У системі соціального захисту України здійснюється реалізація важливих конституційних прав людини і громадянина, зокрема права на соціальний захист, на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. В Україні на законодавчому рівні обмеження прав і свобод людини і громадянина знайшло своє відображення у Конституції України. Наприклад, у ст. 22 встановлено, що під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України [1]. Проблема обмеження прав людини, яка традиційно аналізується в науці конституційного права та в теорії права, сьогодні є малодослідженою у науці права соціального забезпечення. В цьому аспекті велике значення набуває розгляд вказаної конституційної гарантії у праві соціального забезпечення та проблем, що виникають у процесі правотворчості у зв'язку з неоднозначним розумінням вказаних положень.

Слід зазначити, що юридична природа звуження змісту та обсягу прав і свобод людини та громадянина у праві соціального забезпечення є не досить дослідженою. Відсутні наукові роботи, які б детально відображали як теоретичну сутність, так і практичне значення вказаного принципу. Проте деякі питання досліджувалися вченими, зокрема такими, як: В.С. Андреев, В.М. Андрієв, Н.Б. Болотіна, М.Д. Бойко, Я.В. Бурак, Р.І. Іванова, М.І. Іншин, О.Л. Кучма, П.Д. Пилипенко, Л.І. Проніна, І.С. Сахарук, Л.М. Сіньова, С.М. Синчук, Б.І. Сташків, В.С. Тарасенко, О.В. Тищенко, Е.Г. Тучкова, В.Ш. Шайхатдінов, О.М. Ярошенко та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження змісту принципу недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод людини і громадянина у праві соціального забезпечення України, аналіз стану його дотримання українським законодавцем і пошук способів удосконалення законодавства у сфері соціального захисту з метою зменшення випадків порушення та забезпечення повноцінної його реалізації в сучасних умовах.

Результати дослідження. Аналізуючи юридичну літературу, слід звернути увагу, що право на соціальний захист визнається міжнародною спільнотою як одне з основоположних прав людини [2]. Крім того, воно визнано і закріплено в основоположних міжнародних актах про права людини, зокрема в Загальній декларації прав людини (ст. 22), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ст. 9), Європейській соціальній хартії (ст. 12) та інших. На думку проф. В.Л. Костюка [3, с. 253], міжнародна спільнота в такий спосіб виробила стратегію щодо реалізації цього права через розвиток системи соціального захисту.

На думку вчених, право на соціальний захист – це комплекс суб'єктивних прав особи, які містять такі основні правомочності, як право на пенсійне забезпечення, право на соціальну допомогу, право на соціальні послуги, право на медичну допомогу [4, с. 113]. Конституція України у ст. 46 закріпила право на соціальний захист як основоположне конституційне право, що підкреслює соціальні орієнтири розвитку держави. Отже, з огляду на цю позицію слід констатувати, що право на соціальний захист є під захистом конституційних норм і на нього поширюється принцип недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод людини. Конституційним Судом України у Рішенні від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 визначено, що звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням [5]. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняттями змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини – це їхня сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідними і загальними. На фоні проведення реформи системи соціального захисту України проблема дотримання цього принципу у сфері права соціального забезпечення стала особливо актуальною, оскільки цей процес потребує прийняття нових нормативно-правових актів, що має відбуватися на основі та в межах принципів і не порушувати права, свободи людини і громадянина, закріплені у міжнародних актах та, передусім, в Конституції України.

Слід констатувати, що із дня прийняття Конституції випадки порушення принципу недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод людини у праві соціального забезпечення України суб'єктами законодавчої ініціативи не були рідкістю. Про це свідчить чимала кількість винесених Конституційним Судом України рішень щодо неконституційності певних положень актів законодавства соціального забезпечення. Зокрема, позиція щодо неконституційності положень законів про соціальне забезпечення висловлена: в рішеннях Конституційного Суду України від 20 березня 2002 р. № 5-рп/2002 по справі № 1-15/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) та від 1 грудня 2004 р. № 20-рп/2004 по справі № 1-27/2004 (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій): «звуження змісту та обсягу цього права шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів за ст. 22 Конституції України не допускається»; в Рішенні Конституційного Суду України від 22 травня 2008 р. № 10-рп/2008 по справі № 1-28/2008 (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України): «однією з конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина є недопущення їх скасування (ч. 2 ст. 22 Конституції України) чи звуження їхнього змісту та обсягу під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів (ч. 3 ст. 22 Конституції України)» [6] тощо. Професор Е.Г. Тучкова, думку якої ми підтримуємо, у зв'язку з реалізацією права на соціальне забезпечення, а точніше наданням державою мінімального життєвого рівня цих прав, справедливо вказує, що держава в жодному разі не може бути звільнена від обов'язку забезпечувати громадянам гідні життєві умови [7, с. 81].

Одним з останніх рішень, прийнятих щодо законодавчого акта про соціальне забезпечення, було рішення Конституційного Суду України № 5-р/2018. Ним визнано неконституційними по-

ложення щодо виключення ст. 21 із Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»). Проте п. 1 і п. 2 цього розділу, якими, на думку судді Конституційного Суду України О.В. Касмініна, скасовано та обмежено низку медичних, транспортних, телекомунікаційних і житлово-комунальних пільг для ветеранів праці та осіб, які мають «особливі трудові заслуги перед Батьківщиною», було визнано конституційними. Щодо цієї ситуації суддя Конституційного Суду України О.В. Касмінін у своїй окремій думці щодо цього питання зазначив, що у рішенні вказано, що Верховна Рада України, спираючись на існуючі фінансово-економічні можливості держави та з метою збереження справедливого балансу між інтересами особи та суспільства, має змогу запроваджувати, змінювати, скасовувати або поновлювати такі пільги, проте в законодавстві України немає визначення понять «фінансово-економічні можливості держави» та «справедливий баланс між інтересами особи та суспільства» і КСУ не було досліджено існуючі фінансово-економічні можливості держави на час скасування/обмеження відповідних пільг, що свідчить про недостатнє вивчення цього питання [8]. Отже, Конституційний Суд України фактично надав право законодавцю обмежувати чи скасовувати соціальні пільги громадян, посиляючись на фінансово-економічні можливості держави, без надання відповідних розрахунків та іншої доказової бази, яка підтверджувала би конкретну необхідність такого обмеження чи скасування.

Це рішення, по суті, є проявом однієї з основних проблем реалізації принципу, передбаченого ст. 21 Конституції, а саме – обмеження реалізації права на соціальне забезпечення фінансово-економічними можливостями держави. Як наслідок, останнім часом в Україні сформувалася тенденція звуження обсягу існуючих соціальних прав особи у зв'язку з тим, що законодавець керується фінансово-економічними можливостями держави та намагається зберегти справедливий баланс між інтересами людини, суспільства та держави. Необхідність таких дій із боку влади зумовлюється низкою економічних чинників та особливостями системи соціального забезпечення, що була успадкована Україною від УРСР з її плановою економікою, яка характеризувалась повною монополією держави як на засоби виробництва, так і на ринки збуту, а тому не враховувала особливостей реалізації соціальної політики держави з ринковою економікою.

Як зазначають, деякі науковці в галузі економіки, у зв'язку з тим, що чисельність пільговиків та членів їхніх сімей, на які поширюються пільги, перевищує 22 млн осіб, державний бюджет України значною мірою спрямований на фінансування різного роду пільг, гарантій, компенсацій, а не на упередження бідності та зубожіння [9]. Для того щоб вирішити цю проблему в Україні, найбільш доцільно буде проаналізувати досвід європейських країн, що мали «соціалістичне минуле» і пройшли етап реформування системи соціального забезпечення від солідарної системи до сучасної європейської системи соціального страхування. Зокрема, слід звернути увагу на такі країни, як Латвія, що найбільш успішно серед пострадянських країн змогла реформувати свою соціальну систему, і Білорусь, що перебуває на схожому з Україною рівні соціально-економічного розвитку і при цьому змогла вирішити ті ж проблеми із системою соціального захисту, що їх зараз має Україна.

Система соціального захисту населення Білорусі до початку 2000-х рр., як і Україна, зберігала більшість рис, успадкованих від радянської системи соціального захисту. В її межах середні і великі підприємства тримали на своїх балансах соціальні об'єкти – дитячі садки, спортивні об'єкти, навчальні заклади, клуби, поліклініки, санаторії та інше, в яких надавали послуги за пільговими цінами своїм співробітникам. Однак із початку 2000-х рр. почався процес зниження соціального навантаження на підприємствах і збільшення комерціалізації наданих послуг, особливо медичних і освітніх. Одночасно з цим населення мало можливість користуватися величезним числом різних пільг. Усього близько 65% населення мало право на пільги, включно з пільгами на проїзд, придбання ліків, оплату послуг ЖКГ, стоматологію. Всього понад 50 категорій населення могло скористатися пільгами, яких налічувалося понад 100 типів. Ця система була реформована в сторону різкого скорочення в 2007 р. з одночасним збільшенням масштабу адресної соціальної підтримки, яка видається із врахуванням критеріїв потреби.

Система соціального захисту Білорусі зосереджена на підтримці законодавчо затверджених вразливих груп. До них належать самотні пенсіонери, люди з обмеженими можливостями, багатодітні сім'ї, ветерани війни, що частково збігаються із соціально вразливими групами. Наприклад, самотні пенсіонери, як і люди з обмеженими можливостями, неповні сім'ї та багатодітні сім'ї, мають право на надання соціальної допомоги. Відповідні центри соціальної підтримки функціонують у всіх районних центрах Білорусі. Вони надають послуги доглядальниць, із ведення господарства, транспорту, дають правові консультації, курси підвищення кваліфікації, на-

дають психологічну підтримку і ведуть роботу зі збільшення соціального залучення пенсіонерів і людей з обмеженими можливостями [10].

Крім того, є система пільг і адресна соціальна допомога, спрямована безпосередньо на вирішення проблеми бідності. Система адресної соціальної допомоги була створена у 2001 р., але її активне застосування стримувалося дуже низьким рівнем доходів, за якого передбачалося надання соціальної допомоги. Спочатку критерієм надання щомісячної допомоги був реальний дохід нижче 50% від прожиткового мінімуму (60% з жовтня 2001 р). Зі скасуванням більшості соціальних пільг критерій нужденності для надання щомісячної адресної соціальної допомоги було підвищено до 100% від ставки прожиткового мінімуму. Також був підвищений критерій нужденності і для одноразової соціальної допомоги із 60 до 120% від ставки прожиткового мінімуму.

Нині чинна система соціального забезпечення населення, що згідно із законодавством належить до групи ризику, в Білорусі є досить ефективною. Насамперед, до цієї групи ризику належать пенсіонери та діти. Система пенсійного забезпечення практично виключає випадки абсолютної бідності серед пенсіонерів. Система допомоги на дітей суттєво знижує рівень дитячої бідності [10], що не можна сказати про систему соціального забезпечення України, яка здебільшого досі функціонує за принципом солідарності.

Щодо системи соціального забезпечення Латвії, на думку І.С. Ярошенко, із колишніх соціалістичних республік Латвія є єдиною країною, де вдалося послідовно і досить успішно реформувати пенсійну систему за накопичувальним принципом [11, с. 215]. Загалом, соціальне забезпечення в Латвії врегульовується Законом «Про державне соціальне страхування» від 21 жовтня 1997 р. [12]. Аналіз його положень свідчить про те, що Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058–IV є досить близьким до його змісту, втім, певні відмінності все ж мають місце. Перш за все, звернемо увагу на те, що згідно зі ст. 7 Закону Латвії, для кожного виду соціального страхування визначена окрема ставка, і тому внески надходять у виокремлений бюджет конкретного виду страхування: 1) спеціальний бюджет державних пенсій; 2) спеціальний бюджет зайнятості; 3) спеціальний бюджет на нещасні випадки на виробництві; 4) спеціальний бюджет на інвалідність, материнство та хворобу. Також підкреслимо, що для кожного зі спеціальних бюджетів може бути встановлений резерв, в якому нараховується перевищення надходжень спеціального бюджету над обсягом фінансування наданих послуг соціального страхування.

Акцентуємо увагу, що, згідно із ст. 4 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058–IV, сьогодні керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням провадження акумуляції страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечення фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснюються Фондом соціального страхування України. Порівняно з Латвією, вважаємо таку структуру менш прозорою, адже розподіл коштів за всіма потребами здійснюється з одного фонду. Відповідно, видатки на одні потреби можуть неконтрольовано перевищувати видатки на інші, у свою чергу, обмежуючи можливість держави забезпечити всіх потребуючих осіб. У Латвії ця процедура є більш організованою [13, с. 45].

Перегляд і скасування більшості пільг, спираючись на досвід вищезазначених держав у сфері реформування системи соціального забезпечення, зокрема запровадження принципу адресності допомоги, є одними з найважливіших завдань у реформуванні вітчизняної політики соціального захисту України. Проте дії щодо скасування пільг можуть бути оскаржені до суду і визнані такими, що не відповідають Конституції, оскільки призводять до звуження змісту права на соціальний захист, передбаченого чинним законодавством. Як бачимо, можливість щодо реформування системи соціального захисту значно звужуються принципом недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав. При цьому постійний ріст дефіциту бюджету, що, зокрема, зумовлений неефективністю системи соціального захисту, призводить до поглиблення економічної кризи, що надалі має наслідком банальне звуження ресурсної бази для забезпечення громадянам їхніх прав у майбутньому. На нашу думку, під час аргументації вищезазначеного рішення КСУ судді спирались на такі ж міркування.

З іншого боку, принцип недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод людини в контексті права на соціальний захист, по-перше, захищає громадян України від свавільного позбавлення їх цього права через своєрідне «виправдування» цих заходів тяжким економічним становищем держави, тобто він спрямований на запобігання маніпуляціям правами

шляхом принципу «мета виправдовує засоби», за винятком ситуацій, передбачених у Конституції (надзвичайний і воєнний стан). По-друге, цей принцип зовсім не «заморожує» сучасну систему соціального захисту, а лише схиляє законодавця до реформування шляхом не скасування пільг, а їх трансформації. Зокрема, вихід із цієї ситуації можливий шляхом заміни надання соціальних пільг на систему адресної соціальної допомоги, яка забезпечуватиме надання соціальної підтримки тим, хто її дійсно потребує.

При цьому невирішеним залишається питання надто широкої категорії осіб, що отримують пільги, оскільки, з одного боку, ці особи часто не мають потреби в певних видах соціального захисту для забезпечення гідних умов для життя, а з іншого боку, скасування цих прав є звуженням їхнього права на соціальний захист. Наприклад, у своїй окремій думці суддя О.В. Касмінін зазначає, що для вирішення цього питання необхідно послуговуватись критерієм соціальної справедливості, на основі якої в демократичній, соціальній, правовій державі і повинні формуватися конкретні гарантії соціального і правового порядку. В цій ситуації, на нашу думку, слід визначити більш чіткі критерії щодо визначення доцільності і законності скасування чи трансформації певних пільг із метою реформування і покращення рівня соціального захисту населення в довгостроковому періоді.

За чіткої регламентації процесу реформування, скорочення і перебудови системи соціального захисту населення, яке мінімізувало б ризики порушення державою конституційного права особи на соціальний захист, звуження цього права з метою покращення його реалізації та підвищення загального рівня соціального захисту громадян, зокрема, переважно в якісному співвідношенні, нами вбачається можливим і навіть необхідним для проведення повноцінної реструктуризації соціальної системи України і приведення її у відповідність до стандартів і вимог Європейського Союзу.

На користь цієї позиції свідчить сучасна ситуація з реалізацією права на соціальний захист в Україні, коли за великої кількості пільговиків і, відповідно, розпорошення бюджетних коштів рівень забезпечення окремої особи, яка реально потребує соціальної підтримки, залишається недостатнім для задоволення мінімальних потреб. Тобто маємо ситуацію, коли закріплені Конституцією України права реалізуються частково, а зміни, які необхідно ввести, щоби покращити становище цієї особи, зокрема, шляхом запровадження адресної допомоги, є незаконними, оскільки призведуть до звуження цього права особам, які формально є пільговиками завдяки успадкованому Україною радянському законодавству, проте реальної потреби в цих пільгах для забезпечення мінімальних умов для існування насправді не мають.

Отже, на нашу думку, принцип недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод людини захищає громадян України від свавільного позбавлення їхнього права на соціальний захист у тому обсязі і в тому змісті, який передбачений чинним законодавством, запобігає звуженню цих прав як у кількісному, так і якісному відношенні. Однією з цих проблем є співвідношення його з економічними реаліями, які вимагають реформування системи, і якщо запровадження системи окремих спеціальних фондів для фінансування різних видів соціальної допомоги за латвійським зразком можливо здійснити в межах цього права, то впровадження системи адресної соціальної допомоги з одночасним скороченням пільгових категорій населення шляхом реформ за зразком Білорусі повноцінно здійснити неможливо.

Оскільки без здійснення саме цієї реформи неможливе забезпечення повноцінного функціонування української системи соціального захисту у майбутньому, вважаємо необхідним перегляд положень щодо застосування принципу недопустимості звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод людини до права на соціальний захист, що і було частково здійснено Конституційним Судом України. Проте неповнота вирішення ситуації Конституційним Судом України може призвести до безпідставного звуження обсягу права на соціальний захист, зокрема, тому що Конституційний Суд України у своєму рішенні посилається на фінансово-економічні можливості держави, при цьому не конкретизуючи їх, що, по суті, дає державі недопустиму дискрецію у тлумаченні поняття «фінансово-економічні можливості» і, відповідно, можливість позбавити будь-кого соціального захисту незалежно від обставин і матеріального становища особи.

На нашу думку, в ситуації, що склалася, необхідно доповнити позицію Конституційного Суду України конкретними критеріями щодо визначення цих можливостей чи прийняти позицію судді Касмініна щодо соціальної справедливості шляхом нормативного закріплення на рівні закону. Враховуючи наведені положення, цим рішенням можуть бути узаконені будь-які обмеження права громадян на соціальний захист, що надалі призведе до недотримання цього принципу державою під час здійснення передбачених Конституцією функцій як соціального регулятора.

При цьому повернення до ситуації, що існувала до прийняття Судом рішення, коли цей принцип «заморожував» право особи на соціальний захист у тих обсягах та у той спосіб, що вже передбачений законодавством, також є недопустимим, оскільки призводить до фактичного невиконання чи неповного виконання взятих на себе державою зобов'язань у сфері соціального захисту населення і, як наслідок, існування ситуації, коли непорушення права на соціальний захист на нормативному рівні призводить до порушення цього права на рівні його реалізації.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, на нашу думку, в Україні сьогодні неможливо повною мірою забезпечити реалізацію права людини і громадянина на соціальний захист без проведення реформи системи соціального захисту, що має бути здійснена шляхом повної перебудови за принципами адресності соціальної допомоги і соціальної справедливості, з використанням досвіду раніше зазначених країн. І для того щоб це здійснити без порушення прав людини і громадянина, необхідно врегулювати на нормативному рівні підстави та обставини, які, з одного боку, дозволили б державі часткове трансформування обсягу права на соціальний захист задля впровадження нових механізмів запобігання бідності та виконання функцій соціального регулювання, та, з іншого боку, встановили б певні нормативні межі, які б запобігли свавільному, безпідставному і безконтрольному звуженню державою цього конституційного права шляхом посилання на невизначені жодним джерелом українського законодавства «фінансово-економічні можливості держави», що згадуються у рішенні Конституційного Суду України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Право соціального забезпечення в Україні : підручник / Т.А. Занфірова, М.І. Іншин, С.М. Прилипко та ін.; за заг. ред. Т.А. Занфірової, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенка. 2-е вид., переробл. і доповн. Харків : ФІНН, 2012. 640 с.
3. Костюк В.Л. Конституційне право на соціальний захист в умовах сьогодення: науково-правовий аспект. *Публічне право*. 2015. № 2. С. 252–259.
4. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. Київ : Знання, 2005. 381 с.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками), Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>.
6. Белкін Л.М. Актуальні проблеми соціального забезпечення громадян України в умовах нестабільності правового регулювання. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvamu_uprav1_2011_4_9.pdf.
7. Тучкова Э.Т. Право социального обеспечения : учеб.-метод. пособие. Москва : ТЕИС, 1995. 191 с.
8. Окрема думка судді Конституційного Суду України Касмініна О.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 р. № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na05d710-18>.
9. Михальченко Г.Г. Шляхи удосконалення соціального забезпечення населення. Донецьк: ПолтНТУ, 2012. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/econrig_2012_3_34.pdf.
10. Davydenka L. Рационализация льгот в общественном секторе. *OPTIMUM. STUDIA EKONOMICZNE*. 2014. № 5. С. 219–235.
11. Ярошенко І.С. Право соціального забезпечення : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2005. 232 с.
12. Par valsts sociālo apdrošināšanu. Publicētis: Vēstnesis, 21.10.1997. Nr. 274276. URL: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=45466>.
13. Малюга Л.Ю. Перспективи впровадження в Україні в умовах євроінтеграції латвійського досвіду реформування соціального законодавства. *Форум права*. 2019. № 1. С. 42–51.